

STARE CRKVE BLIZU TROGIRA I NA ŠIREM DRNIŠKOM PODRUČJU

Uvod

U pregledu starokršćanskih, predromaničkih i ranoromaničkih crkava, koji smo sustavno započeli s krajnjeg juga Hrvatske, svojedobno smo zasitali na crkvama Trogira i Čiova. Naime, prikazujući crkve na priobalju i otocima, koje su nam bile stilske bliske i vezane uz Salonu kao veliko crkveno i upravno središte, bili smo zaobišli cijelo veliko područje Dalmatinske zagore na koje smo se potom morali vraćati. Stali smo na zapadnim granicama Trogira i stoga što su se na tom području ostatci preostalih crkava ili njihovih naznaka i tako nalazili u zaobalju.

Sada smo također u sličnoj situaciji. Budući da smo prikazali crkve Zabiokovlja i Imotske krajine te Cetinske krajine i šireg područja Knina, preostale su nam crkve s područja općina Marina i Seget zapadno od Trogira, crkve na području Muća u zaleđu Kozjaka i crkve na širokom području Petrova polja i dmiške okolice. Tome širokom, raznolikom i raznovrsnom kraškom prostoru zajednička je značajka da su gotovo sve starokršćanske, predromaničke i ranoromaničke crkve sačuvane uglavnom samo u naznakama ili su na njihovim ostatcima poslije izgrađene nove crkve. Riječ je o crkvama građenim u različitim razdobljima i uvjetima te s različitim stilskim karakteristikama koje je teško međusobno

Fragmenti oltarne pregrade iz doba kneza Muncimira

OLD CHURCHES IN TROGIR HINTERLAND AND WIDER DRNIŠ AREA

The article depicts several old churches situated in Trogir hinterland. Their origins can probably be traced as far back as the times of antiquity, as evidenced by the fact that they lie on some older either sacral or profane buildings. The article continues with the description of old church remains around the former Roman road which used to link Salona with Burnum, from Muć to Uskoplje at Kosovo polje. The memories of this church have been preserved only in form of stone fragments, often built into modern day churches, but also into churches reconstructed after destructions made during the recent Homeland War. A feature common to all these churches is that they have traces of stone inscriptions dating back to the times of old Croatian dukes Branimir and Mincimir. Such inscriptions were found in Blizna Gornja, Gornji Muć and Uskoplje. It is interesting to note that some of these inscriptions also contain dates, which is highly significant for establishing the ruling-time chronology for the most ancient Croatian dukes. The most significant inscription is the one found in Muć which, after discovery, triggered a veritable upsurge of national pride, and inspired development of national archaeology.

povezati. Ipak, dio tih crkava povezuju pronađeni kameni fragmenti s natpisima koji su neobično značajni za najstariju hrvatsku povijest.

Crkve u blizini i zaleđu Trogira

Fragmenti oltarne pregrade nepoznate crkve u Marini

Župni ured u Marini nabavio je 1995. dva ukrašena kamena ulomka grede oltarne pregrade s nepotpunim latinskim natpisom koji su pronađeni u jednoj zgradi pokraj crkve Sv. Ivana Krstitelja. Potom je pri skidanju žbuke u toj crkvi pronađen još jedan fragment koji je očito bio naknadno ugrađen. Sva se tri kamena ulomka međusobno spajaju i nadopunjavaju

jer su dio arhitrava. Natpis je nejasan i nepotpun, a govori kako je crkva posvećena nekom svecu čije ime počinje sa "Ce". Kako se radi o fragmentima pronađenim u renesansnoj crkvi ili pokraj nje, sasvim je razumljivo da su odnekud doneseni.

Poznata renesansna kula u Marini

Inače područje je Marine bilo naseljeno još u prapovijesti, o čemu svjedoče slabo vidljivi ostatci gradine i kasnoantičkog kastruma na brdu Drid jugoistočno od Marine, gdje je

poslije bilo i sjedište srednjovjekovne Dridske županije (spominje se za vladavine Dmitra Zvonimira) koja se protezala od Primoštena do Trogira. Na zaravni na vrhu brda stoji crkva Gospe Snježne, nadograđena između dvaju svjetskih ratova, za koju se prema ugrađenim fragmentima ranokršćanskog križa [1] može pretpostaviti da ima starokršćansko podrijetlo. Čudotvorna slika Sv. Marije od Drida prenesena je poslije u istoimenu franjevačku crkvu (*Građevinar* 3./2008.). Valja reći da se na glavici Pliće, sjeverozapadno od Drida, u pećini nalazi preuređena crkva Sv. Jakova (čini se da je bila posvećena apostolima Sv. Filipu i Jakovu), a toj crkvi predaja pripisuje veliku starost i važnost za cijelu okolinu.

Inače prema *Kozmografiji* anonimnog pisca iz Ravenne antički je Orido (Drid) zamijenila Bosiljina odnosno Bosoljina ("Bausina id est Orido"), a ta se imena spominju i u najstarijim ispravama. Poslije je naziv Drid prevladao, a Bosiljina se dugo rabila za današnje naselje Marina, koje je planski oko 1500. izgradio trogirski biskup Franjo Marcel nakon dugogodišnjih sporova sa splitskim nadbiskupom. Uz biskupsku kulu i tvrđavu za obranu stanovništva izgrađena je i crkva Sv. Marine po kojoj je naselje i dobilo sadašnje ime [2].

Dvojbena je dakle podrijetlo ulomaka oltarne pregrade. Možda potječu iz neke obližnje predromaničke crkve, neovisno radi li se brdu Drid, pećini Sv. Jakova ili nepoznatoj crkvi na mjestu današnje Marine. No nije isključeno da je za gradnju biskupskog kaštela kamena građa dopremljena i s udaljenijeg mjesta. Možda i iz Trogira, kako pretpostavlja Ivo Babić [3] koji se tim problemom temeljitije bavio. Takvih slučajeva ima dosta, a najpoznatiji su luk zabata oltarne pregrade u Suškošanu (potječe iz Zadarske katedrale) ili luk oltarne pregrade iz 8.

st. u Kaštel Sućurcu (vjerojatno iz Splitske katedrale).

Ono što fragment iz Marine čini posebnim jest njegova srodnost s fragmentima ciborija, kamene plastike ili crkvenog namještaja iz doba kneza Muncimira koji su pronađeni u Bijaćima, Plavnu, Uzdojlu ili Koljanima [1], [3].

Crkva Sv. Marije u Blizni Gornjoj

U zagorskom se dijelu današnje općine Marina ima nekoliko starih crkava, a najstarija je crkva Sv. Marije koju još nazivaju i Gospa od Poro-

čini se da stara crkva nakon oslobođenja od Turaka nije bila u cijelosti obnovljena jer se vrlo brzo, u neposrednoj blizini, 1745. počela graditi nova crkva, a stara je bila pretvorena u mrtvačnicu. Ipak nova je župa u Blizni Gornjoj utemeljena 1687. U njoj je i danas jedno od glavnih središta marijanskog kulta u Trogirskoj zagori, a slavi se na blagdan Male Gospe (8. rujna).

Trogir je svoj komunalni prostor 1245. proširio na područje Zagore kada mu je pripalo selo Blizoj, današnja Blizna odnosno Blizna Gor-

Crkva Sv. Marije u Blizni Gornjoj

đenja, a nalazi se na groblju u Blizni Gornjoj. U trogirskim se bilježničkim spisima prvi put spominje 1300. godine. Zidovi su crkve poduprti zaobljenim polukružnim kontraforima koji su pridržavali bačvasti svod, a obli su kontrafori značajka tzv. "vladarske predromanike" koje su građene tijekom 9. st. Crkva je imala i polukružnu apsidu. Srušena je u tatarskim provalama i potom obnovljena. Teško je stradala i u turskim napadima u 15. st., pa je stanovništvo izbjeglo u Trogir i prenijelo čudotvornu ikonu Bogorodice s djetetom u crkvu Sv. Nikole trogirskih benediktinki.

Interijer crkve Sv. Marije u Blizni Gornjoj

nja i Blizna Donja. Poslije je bilo u vlasništvu splitske plemićke obitelji Papalić, a onda trogirске obitelji Kvarko. Potom su se za Bliznu dugo otimali Trogir i Šibenik. Nakon oslobođenja od Turaka crkvenom su župom upravljali franjevci iz sinjs-

kog samostana koji su u te krajeve i doveli novo stanovništvo. Sada župa Blizna pripada splitskom franjevačkom samostanu.

Grobovi su staru crkvu s vanjske strane zatrpali do visine od 1 m, a pokrov je umjesto kamenih ploča bio od eternita. Stoga su 2000. i 2005. provedeni zaštitni arheološki radovi i konzervatorski zahvati. Pronađeni su ulomci kamenoga crkvenog namještaja i ustanovljeno je da je pred zapadnim pročeljem bilo predvorje s vanjskim stubištem za toranj. Zidani je grob u predvorju bio pokriven poklopcem antičkog sarkofaga, a u jednom je pronađen i ranokršćanski pilastar. U zidovima grobnica pronađeni su ulomci oltrane pregrade, ostatci poligonalnih stupova s kapitelima te dijelovi pluteja s pleterom. Iz starije se literature znalo da je pred crkvom bila i antički zasvođena grobnica. Oko crkve su bili kasnosrednjovjekovni grobovi sa stećcima, ukrašeni tradicionalnim motivima štita i mača, križa i polumjeseca te zvijezde i polumjeseca.

U restauratorskim zahvatima crkva je dograđena i pokrivena kamenim pokrovom s drvenim krovštem. Čini se da za svod nije bilo dovoljno podataka, a ni bočni kontrafori nisu rekonstruirani nego su ostali do visine u kojoj su zatečeni [4].

Crkva Sv. Vida u Segetu Gornjem

U sada gotovo potpuno napuštenom zaseoku Baradići u Segetu Gornjem, smještenom na uzvisini iznad Maloga trogirskog polja, u okružju starog groblja, smještena je ranoromanička crkva Sv. Vida. Prema ostacima antičke turnjačice i svjedočenjima povjesničara Pavla Andreisa [4], crkva je izgrađena na ruševinama antičkog gospodarstva. Uz južni se zid crkve naziru ostatci nekih prigradnji, a okolica, koja je u međuvremenu prikladno uređena, nekad je bila pretrpana stećcima i kamenim gomilama s

ulomcima keramike i opeka. Crkva se malim dimenzijama uklapa u stil onodobnih ranoromaničkih crkava i vjerojatno potječe s kraja 11. st. U nedavnoj je temeljitoj rekonstrukciji, o kojoj nema nikakvih podataka, istaknuta kamena struktura zidova iako je izvorno vjerojatno bila ožbukana.

Crkva Sv. Vida u Segetu Gornjem (u pozadini kamenolom)

Zidovi su neraščlanjeni, jedino su vrata na pročelju ukrašena natkrivenim i zaobljenim kamenim nadvojom, a apsida zaobljenom nišom. Na nadvratniku su uklesana tri simetrično postavljena rustična križa. I krov i četvrtasta apsida natkriveni su kamenim pokrovom, a bačvasti je svod vjerojatno uništen u kasnijim pregradnjama. To nije bilo moguće provjeriti jer je crkva zatvorena, a u literaturi nema mnogo podataka. O jednoj većoj adaptaciji početkom 20. st. svjedoči i kamena ploča iznad vrata na pročelju. Zvonik na preslicu vjerojatno je pridodan u kasnijim adaptacijama, baš kao i mali četvrtasti prozori pokraj apsida na bočnim zidovima.

Crkva je izgrađena uz trasu rimskoga puta Tragurium-Scardona (Trogir-Skradin), a mnogobrojni rimski os-

taci svjedoče da je to bila veća rimska aglomeracija. Naseljavanje je vjerojatno bilo potaknuto i kamenolomom na susjednom brdu Sv. Ilija, gdje se u starom vijeku vadio poznati trogirski mramor o kojemu je pisao i Plinije. Kamenolom je i danas aktivan, ali je s morske strane teško uočljiv.

Titular je omiljeni srednjovjekovni svetac (Sv. Vid živio je u 4. st., a prema legendi je mučen pred carem Dioklecijanom), ali mu se kult i na kršćanskom Zapadu i Istoku počeo širiti vrlo rano jer mu je prva crkva posvećena u Rimu u 5. st. Gradnja crkve na rimskim ostacima ipak može upućivati i na starije podrijetlo toga kulturnog mjesta [1].

Sudanel – crkva Sv. Danijela u Segetu Donjem

Predromanička, a možda i starokršćanska crkva nazvana Sudanel i posvećena starozavjetnom proroku Sv. Danijelu, nalazi se u Malom trogirskom polju pokraj Segeta Donjeg. Za tu je slabo istraživanu crkvu napravljen samo jedan tlocrt, a izradio ga je Antun Colnago, učitelj i arheolog amater, vjerojatno još prije I. svjets-

kog rata. Crtež su potom s izmjenama ili bez njih tiskali svi koji su o Sudanelu uzgredno pisali [1], [6], [7], [87].

Najstariji tlocrt crkve Sv. Danijela na lokalitetu Sudanel

Tlocrt crkve Sv. Danijela prema Marasoviću

Primjerice, Ljubo je Karaman [6] je za tu crkvu napisao doslovno samo jednu rečenicu: "U trogirskom polju viri iz gomile kamenja ruševina »Sudanel« (Sv. Danijel) s kvadratnom osnovom i jakim ugaonim trompama za propalu kupolu na jednoj strani kvadrata". I pritom je tlocrtima dvadesetak crkava, nazvanih "Crkve slobodnih oblika i presvođene", pridodao spomenuti crtež, a da pritom nije označio ni orijentaciju, već ga je objavio (što su učinili i svi poslije njega) uspravno pokraj također uspravnih tlocrta crkava čija orijentacija uopće nije upitna i time pridonio mnogim zabunama.

To je inače nevelika crkva (prema mjerilu kod Karamana otprilike 4,5 x 4,5 m, a kod Marasovića 5,5 x 5,5 m).

Ipak dvojbe oko te neobične crkve razjasnio je Tomislav Marasović [7], [8] koji je zaključio da se radi o preinaci antičke gospodarske zgrade. Dodao je kako su za vjerske potrebe u srednjem vijeku najprikladniji dijelovi bile egzedre (polukružne prostorije za zabavu u antičkoj kući)

koje su se manjim zahvatima lako pretvarale u manje crkvice. U ovom je slučaju egzedra pretvorena u predromaničku crkvicu središnjeg tipa tako da je ravnim zidovima zatvoren okvir egzedre, a cijeli prostor natkriven kupolom zbog koje su na dvije strane ugrađene trompe. Kao prilog tumačenju Marasović je na već spominjanom tlocrtu naznačio malu nišu svetišta na istočnoj strani i ugrađene trompe. Usput je dodao kako ulaz s južne strane, gdje je bio manji trijem, i svetište na istočnoj strani dokazuju da su prednosti iskorištavanja prijašnje građevine prevladale nad nepovoljnom orijentacijom.

Čini se da cijeli antički sklop s ostacima crkve zvane Sudanel u Malom trogirskom polju ipak zaslužuje temeljitija istraživanja. Mi ga, na žalost, nismo uspjeli pronaći jer je u gustom vegetaciji.

Crkva Sv. Petra u Muću Gornjem

Muč je naselje desetak kilometara zapadnije od Sinja, na istočnom rubu prostora koji omeđuju planine Svilaja, Moseć i Promina i u kraju u kojem se izmjenjuju plodna polja i

goli kamenjar. Zapravo postoje dva Muća – Muć Gornji i dalje prema zapadu Muć Donji. Cijeli je kraj naseljen od pamtivijeka, a u okolici Muća bila je i ilirska gradina. U obližnjoj teško pristupačnoj utvrdi Andentrium (Andetrij), ilirski je vojskovođa Baton od 6. do 9. godine pružio posljednji otpor rimskim osvajačima predvođenima vojskovođama Tiberijem i Germanikom. Kroz taj je rimski grad prolazila cesta koja je vodila od Salone i Klisa prema današnjem Drnišu te Burnumu. Uz tu su se cestu, koju je izgradila poznata VII. rimska legija, u Petrovu polju, smještenom nešto zapadnije, razvili značajni rimski gradovi – Magnum Municipium, Synodium (koji je možda prijašnji naziv Magnuma) i Promona.

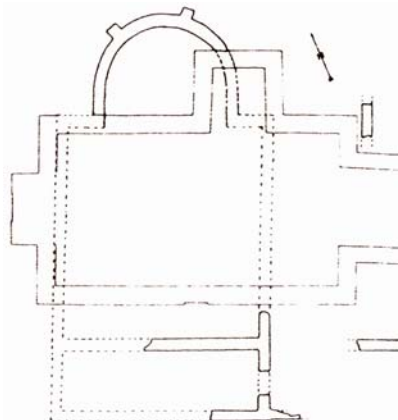
Muč je bio središte starohrvatske županije Zmina koja se spominje u jednoj ispravi kralja Dmitra Zvonimira. Nakon pada utvrde Neorić 1538. u ove su krajeve došli Turci koji su ostali punih 150 godina. Polunapušteni su kraj 1709. naselili novi doseljenici koji su i donijeli novo ime Muć, pa se Zmina prestala upotrebljavati od 18. st.

Stara je crkva prvi put zabilježena 1709. za vizitacije splitskog nadbis-

Crkva Sv. Petra u Muću Gornjem

kupa Cupilija. Bila je kamena i mala te pokrivena kamenim pločama. Srušena je 1761. i na njezinu je mjestu izgrađena nova. Tijekom 19. st. u blizini crkve pronađeni su ostatci rimskoga termalnog vrela i vodovodne mreže te mnogi grobovi s nadgrob-
nim spomenicima. Znatne su promjene nastale 1869. kada je za svećenika u Muću Gornjem postavljen don Mijo Jerko Granić koji je malu i trošnu crkvu pokušao proširiti.

Suvremeni tlocrt stare crkve na groblju u Muću Gornjem (prema Marasoviću)

Godine 1871. odlučeno je da se gradi nova crkva i vrlo brzo počelo se s kopanjem temelja. Uskoro je pronađen jedan oštećeni rimski natpis, mnogo grobova i natpis s imenom kneza Branimira i godinom 888. u tri komada. Natpis je bio urezan u tvrdom kamenu kakvog nema u mućkom kraju i odmah je bilo očito da je isklesan negdje drugdje. Kamenu je spomenik odmah prenesen u Zagreb i danas se nalazi Arheološkom muzeju. Iako se u početku vjerovalo da se radi o ulomku nadvratnika, danas se zna da je to dio grede oltarne pregrade.

Župnik Granić je kao veliki domoljub nastavio istraživati na mjestu gdje je pronađen Branimirov natpis. Odmah je otkrio apsidu s gornje (sjeverne) strane crkve, za koju je držao da je posebna kapelica. No čini se da su u traganju za novim dijelovima natpisa oštećeni mnogi dijelovi oltarne pregrade jer im je

dio poslije pronađen ugrađen i u zvoniku i na pročelju nove crkve. Lokalitet su 1928. arheološki istraživali don Frane Bulić i Ejnar Dyggve, ponajprije poznate apside koja je potom ostala raskrivena. Iako rezultati istraživanja nisu bili nikada objavljeni, Dyggve je pretpostavio i objavio tlocrt četverolisne centralne građevine koja se nalazi ispod sadašnje crkve. Vjerojatno mu veličina apside nije omogućila da je svrsta među poznatije i češće šesteroapsidne crkve, ali su njegovo mišljenje svi prihvatili.

Unatoč činjenici da je na njemu pronađen jedan od najpoznatijih i najvažnijih natpisa starohrvatske arheologije i povijesti, lokalitet je bio nedovoljno arheološki istražen. Stoga se između 1975. i 1979. u više navrata obavljena sustavna istraživanja. Na temelju Dyggveove snimke pokušalo se pronaći dijelove apside koje nisu bili pokriveni novom crkvom. No tragovi nisu pronađeni, a novootkriveni zidovi nisu bili zakrivljeni već pravolinijski. Prema načinu

umjesto za stare crkve obvezne orijentacije istok-zapad. No to je bio slučaj i u nedalekoj crkvi u Rižinicama, u kojoj je pronađen natpis s imenom kneza Trpimira, koja je vjerojatno također nastala adaptacijom starije antičke građevine. Pritom je zanimljiva činjenica da su obje crkve preuređene u drugoj polovici 9. st. Čini se da se adaptirana građevina u Muću Gornjem, koja je možda bila posvećena Sv. Mariji, najprije rabila kao starokršćanska crkva, a tek u drugoj preinaci dobila predromaničku oltarnu pregradu [8], [9].

Valja nešto reći i o slavnom dijelu grede oltarne pregrade s upisanom godinom (što je rijetkost na starohrvatskim spomenicima) koja je stoga vrlo značajna za najstariju hrvatsku povijest. Natpis sa spomenom kneza Branimira (879.-892.) znatno je utjecao na arheološka istraživanja i ujedno bio zametkom hrvatske arheološke znanosti. Inače se radi o prvom od pet pronađenih kamenih natpisa s Branimirovim imenom jer su ostali pronađeni u Ninu, Šopotu pokraj

Dio grede oltarne ograde s imenom kneza Branimira iz Muća Gornjeg

gradnje, dijelovima antičke skulpture, blizini termalnog sklopa i nedostatku starokršćanske kamene plastike zaključeno je da se radilo o profanoj jednobrodnoj uzdužnoj građevini, građenoj u vrijeme kasne antike, koja je u vrijeme kneza Branimira, i nešto prije 888., adaptirana u starohrvatsku crkvu, baš poput prije spomenutog Sudanela u Segetu. I ovdje je bila zbudujuća činjenica da se crkva pružala u pravcu sjever-jug,

Benkovca, Ždrapnju kod Skradina i Otresu kod Bribira.

Ulomak je dug 87 cm i visok 27 cm. Osim uobičajenoga obrubnog niza kuka i pletenog ornamenta uklesan je i natpis koji s nadopunama (u zagradama) glasi: "(Tempore ducis) BRANIMIRI ANNOR(um) XPI (Christi) SACRA DE VIRG(ine) CARNE(m) UT SU(m)PS(it) S(acrum) DCCCLXXX ET VIII VI Q(ue) INDIC(tione)". U prijevodu

to znači: U vrijeme kneza Branimira otkad je Krist uzео sveto tijelo od Svete Djevice godine 888. VI. indikcije [10].

Nevezano s natpisom valja reći da je 7. lipnja 879. papa Ivan VIII. napisao pismo "dragom sinu Branimiru", hrvatskom biskupu Teodoziju i hrvatskom narodu u kojemu potvrđuje i podržava vraćanje Hrvatske pod okrilje Rimske crkve nakon što je Branimir zbacio probizantski orijentiranog Zdeslava. Stoga se to pismo računa kao prvo međunarodno priznanje Hrvatske, a datum se njegova upućivanja slavi kao Dan hrvatske diplomacije.

Crkve u istočnom dijelu Petrova polja

Tragovi predromaničke crkve u Kljacima

Selo Kljake (u deklinaciji se rabi i oblik Kljaci) nalazi se u jednoj prodolini između Svilaje i Moseća, a od Drniša je udaljeno dvadesetak kilometara. U blizini je izvora Čikole (i Čavoglava), a drži se da se na nedalekoj Balinoj glavici, smještenoj između Kljaka i Umljanovića, nalazio rimski municipij Magnum. Spominje ga na trasi ceste Salona-Burnum anonimni autor iz Ravenne (zvan Ravenat), a naveden je i u spisima salonitanskog sabora 533., što svjedoči da je tamo postojala organizira-

na kršćanska zajednica. Taj prostor još uvijek nije arheološki istražen, a nalazi za koje se zna da odatle potječu uglavnom su iz rimskog razdoblja i sasvim slučajni. Tako na groblju i pred crkvom Sv. Ilije u Kljacima stoji kasnoantički kapitel za kojega se vjeruje da je prenesen s Baline glavice, a svojedobno je mjesni župnik iz Kljaka sličan nalaz poklonio kninskom muzeju. Ipak zasad se sa sigurnošću starokršćanskom lokalitetu na Balinoj glavici može pripisati samo poklopac dječjeg sarkofaga ukrašen križem na zabatu, a nalazi se u Gradskom muzeju u Drnišu.

No bilo je i drugih nalaza, najčešće kao spolija ugrađenih u kućama ili u crkvu Sv. Ilije za koje je kršćansko podrijetlo bilo neupitno. Na groblju su bili pronađeni i fragmenti oštećenog predromaničkog pluteja za koje se zbog manjkave dokumentacije dugo nije znalo što predstavljaju i gdje su pronađeni. Ipak dokazi o postojanju predromaničke crkve u Kljacima dobiveni su 1962. kada je jedan mještatin pokraj ulaza u stari dio groblja kopao jamu za novu obiteljsku grobnicu. Tada je pronašao ulomak grede oltarne pregrade s dijelom natpisa koji su se slagali s dijelom prije pronađenog pluteja. Potom su 1970. u više navrata, i pri kopanju novih grobnica, pronađeni mnogi novi ostatci pluteja, a najviše je nalaza pronađeno u jednom gro-

bu. Svi su dijelovi oltarne pregrade danas u Muzeju hrvatskih arheoloških starina u Splitu, a na groblju se nalazi i jedan bizantski kapitel.

Prema dosad prikupljenim odlomcima oltarna je pregrada predromaničke crkve u Kljacima imala četiri pluteja, sa svake strane po dva. Pluteji su međusobno bili odijeljeni pilastrima kojih je bilo ukupno šest. Na sredini je bio otvor za prolaz u svetište. Prema veličini pronađenog materijala čini se da je pregrada bila duga 5,5 m, što bi značilo da je crkva bila dosta velika. Prema fragmentima nepotpunog natpisa čini se da je bila posvećena Isusu Kristu. Pronađeni fragmenti odlikuju se kvalitetom obrade poput ostalih ostataka crkava u Petrovu polju i vjerojatno su je gradili domaći majstori jer su fragmenti pregrade klesani od domaćeg kamena – muljike.

Najvjerojatnije je crkva stradala za tatarske provalе 1242. jer je nova crkva Sv. Ilije građena nakon turske vladavine tridesetak metara istočnije, a tada nisu zapaženi nikakvi tragovi jer bi inače crkvu pokušavali izgraditi na mjestu stare. No za točnije bi podatke o toj slabo poznatoj crkvi valjalo na ulazu u groblje obaviti detaljna arheološka istraživanja [1], [11].

Pravoslavna crkva u Baljcima

Na groblju u Baljcima, smještenom na obroncima Svilaje uz Petrovo polje, na mjesnom se groblju nalazi pravoslavna crkva Sv. Jovana Krstitelja. Crkva je prema podacima Eparhije dalmatinske građena 1730., ali se čini da je mnogo starija jer lađa ima gotički oblikovane prozore, a polukružna potkovičasta apsida sa zanimljivom križnom tranzenom upućuje na mnogo starije podrijetlo. Postojanje prijašnje antičke građevine na prostoru crkve i groblja svojedobno su potvrdili nalazi baza stupova te veći fragment jednoga stupa. Uostalom često su se pri kopanju grobova

Crkva Sv. Ilije i groblje u Kljacima

Obnovljena crkva Sv. Jovana Krstitelja u Baljcima

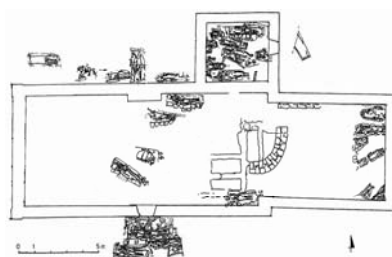
i uokolo nalazili brojni ostatci rimske keramike koji se i danas ponegdje mogu uočiti.

Čini se da je nad ostacima rimske građevine, možda i sakralne, svojedobno izgrađena predromanička crkva koja je poslije obnovama i preinakama pretvorena u gotičku, a potom, vjerojatno nakon odlaska Turaka, u pravoslavnu crkvu. Možda se i naslovnik crkve nije mijenjao pa je crkva oduvijek bila posvećena Sv. Ivanu Krstitelju, kako su crkvu i nazivali neki od prijašnjih stanovnika Baljaka.

Crkva je bila potpuno srušena nakon Oluje, baš kao i sve kuće u selu Baljci koje je u popisu iz 1991. imalo gotovo 500 stanovnika. To je ujedno jedno od rijetkih sela u Šibensko-kninskoj županiji koje u popisu iz 2001. nije imalo ni jednog stanovnika. Crkva je faksimilski obnovljena 2006. pa onako nova i svježe ožbukana djeluje pomalo avetinjski u napuštenom selu i na polusrušenom groblju. Čini se da jedino pokrov apsida iz nepoznatih razloga nije obnovljen kao prije jer je postavljen lim umjesto crijeva [11].

Predromanička crkva u Gradcu

Nekoliko kilometara prema zapadu, u selu Gradac, također na padinama Svilaje i na istaknutom brijegu iznad

Tlocrt ispod stare crkve Porodenja Blažene Djevice Marija u Gradcu

Petrova polja, unutar prostranoga groblja nalazi se crkva posvećena Maloj Gospi (Porodenju Blažene Djevice Marije). Izgradio ju je od 1752. do 1757. (barem tako piše na kamenu ispred obnovljene crkve) fra Gašpar Vinjalić kojega smo već spominjali u opisu crkava iz Biskupije (*Građevinar* 6./2008.). Za crkvu je prvi zanimanje pokazao don Frane Bulić koji je 1887. uočio kamene ostatke iz 10. i 11. st. ugrađene u njezine zidove. Uostalom pred crkvom se nalazi i poklopac rimskog sarkofaga s akroterijima (ukrasima). Poslije su pronađeni i ulomci natpi-

sa posvećeni Sv. Petru, a u gradnji nove crkvene apsida 1897. i brojni kameni ulomci s ornamentima.

Prvi je arheološki zahvat početkom 1904. u neuspješnom traganju za ugrađenim predromaničkim i ranoromaničkim ulomcima obavio slavni fra Lujo Marun. Potom su u šezdesetim i sedamdesetim godinama prošlog stoljeća pri kopanju novih grobova pronađeni neki predromanički kameni ostatci. No kako je gradnja novih betonskih grobnica uvelike devastirala jedno od najprostranijih južnohrvatskih groblja s velikim monolitnim kamenim pločama, a nakon što je utvrđeno da je tek jedna četvrtina ostala netaknuta, prva su sondažna istraživanja obavljena 1981. Pronađen je jedan manji kapitel i istraženo mnoštvo grobova, a u najnižem je sloju pronađeno mnogo grobnih priloga.

Crkva je minirana i do temelja srušena 1993. Iz ruševina su prikupljeni svi otprije poznati, ali i neki novi fragmenti predromaničke pleterne plastike. Potom je 1996. poduzeto arheološko istraživanje u apsidi suvremene crkve. Pošto su pronađeni zidovi prijašnje četvrtaste apsida, istraživanje je usmjereno na unutrašnjost crkve i vrlo je brzo pronađen vrh zida starije građevine koji je pripadao predromaničkoj crkvi. Spuštanjem površine otkrivene su mnoge kosturnice kao i grobovi uništeni gradnjom crkve u 18. st. Kada se pokušalo pronaći sjeverni zid apsida predromaničke crkve, utvrđeno je da je i on uništen pri gradnji nove crkve. Istraživanja su nastavljena i 1997. Tada su u crkvi pronađene višekratne zidane grobnice koje je trebalo ukloniti da bi se ušlo u trag segmentima zidova stare crkve. Istraženo je i mnogo grobova uokolo crkve, a pronađeno je i mnogo predromaničkih ulomaka.

Arheološka su istraživanja potvrdila da je najstarija predromanička crkva bila posvećena Sv. Petru i da je pos-

Obnovljena crkva Male Gospe u Gradcu

tojala i u romaničko doba kada joj je ulaz bio ukrašen dekorativnim ranoromaničkim nadvratnikom i dovratnicima. Ona je vjerojatno trajala i dalje, a napuštena je ili porušena za turske vladavine. Potom je u 18. st. temeljito preuređena, zapravo izgrađena na ruševinama i brojnim grobnicama najstarije crkve.

Crkva je faksimilski obnovljena između 1997. i 2002. onako kako je izgledala prije Domovinskog rata. Kako je prostor ispod cijele crkve bio spušten od razine pločnika 2,5 m, izgrađena je posebna kripa u kojoj je prikazana apsida najstarije crkve, ali i apside iz 18. st. Namjeravalo se u preostalom dijelu kripte (na površini od približno 130 m²) izložiti originalnu kamenu plastiku ili kopije svih nalaza pronađenih u toj crkvi, ali i s drugih lokaliteta općine Ružić. Kako je crkva bila zatvorena to nismo uspjeli provjeriti, ali čini se da to još nije učinjeno jer je cijeli zid oko crkve pretrpan ostacima predromaničkih i ranoromaničkih kamenih fragmenata.

Arheološka istraživanja nisu nikakvim nalazima potvrdila postojanje

starokršćanske crkve. Čini se stoga da je poklopac antičkog sarkofaga odnekud donesen, možda i iz nedalekog Magnuma. No istaknuti je položaj crkve nesumnjivo imao veliko strateško značenje u razdoblju kasne antike, posebno za bizantske vladavine i cara Justinijana I. Velikog [11], [12].

Obnovljena crkva Sv. Ivana Krstitelja u Badnju

Stare crkve uokolo Drniša

Crkva Sv. Ivana Krstitelja u Badnju

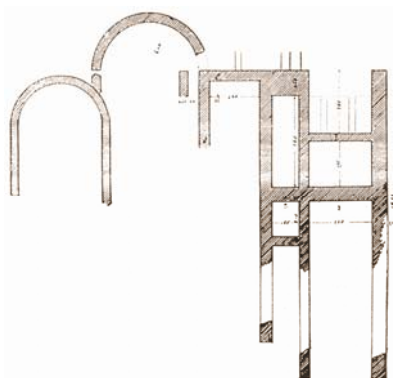
Badanj je selo na jugozapadnim obroncima planine Promine uz sjeveroistočni dio grada Drniša, zapravo je sada njegov sastavni dio. Crkva Sv. Ivana Krstitelja, koja je danas u sklopu gradskog groblja, izgrađena je u drugoj polovici 19. st. Minirana je i srušena početkom Domovinskog rata, a odmah nakon rata temeljito je i lijepo obnovljena. U vanjske su i unutrašnje zidove uzidane spolije koje su bile ugrađene i u miniranu crkvu. I ovdje je rušenje crkve poslužilo za temeljita arheološka istraživanja jer su dotadašnji nalazi bili isključivo slučajni. Kada se uklanjao i sortirao kamen za obnovu pronađeno je desetak ulomaka koji potječu iz antičkoga, kasnoantičkoga i srednjovjekovnog razdoblja. Svi su uzidani u pročelje. Istraživanja u podu crkve utvrdila su postojanje temelja starije crkve, a pronađeni su i ostatci crkve iz gotičkog razdoblja.

Valja reći da su 1921. pri krčenju zemlje i popravku seoskog puta u blizini crkve pronađena dva antička

sarkofaga iz domaćeg konglomerata i da vjerojatno potječu iz antičke Promone. Jedan je u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća prenesen u Drniš i danas se nalazi ispred Gradskog muzeja. Upravo su ti sarkofazi potaknuli zanimanje za Badanj kao arheološko nalazište. Nešto južnije od mjesta gdje su sarkofazi pronađeni, u polju je lokalitet koji mještani nazivaju Zidine. Fra Lujo Marun je držao da je to isti lokalitet (koji je presjekla željeznička pruga) i da se tu nalazila starokršćanska crkva [11].

Cecela – arheološki lokalitet u Siveriću pokraj Drniša

U Petrovu polju, istočno od željezničke stanice Drniš i pokraj Siverića nalazi se uzvisina Cecela gdje je svoju arheološku djelatnost započeo Fra Lujo Marun dok je bio mladi svećenik u Drnišu. On je još 1885. otkopao temelje jedne crkve, a poslije i druge. Za prvu je crkvu vjerovao da je predromanička, a za drugu, veću, da

Ostaci starih crkva na lokalitetu Cecela (prema Gunjači)

je starokršćanska i da je možda bila posvećena Sv. Ceciliji (po kojoj lokaliteti i nosi ime), djevici i mučenici iz 3. st. koja se slavi kao zaštitnica glazbe. Marun je svoja istraživanja nastavio i pošto se preselio u Knin, ali je na ovom lokalitetu radio amaterski i bez ikakve dokumentacije. Kasnija su revizijska istraživanja potvrdila postojanje starokršćanske crkve, a na to su upućivali i ulomci kararskog mramora. No ipak nisu bili pronađeni nikakvi tragovi pred-

romaničke crkve jer je u međuvremenu dio zemlje s glavice na kojoj se crkva nalazi odvezen.

Valja reći da je oko ovog nalazišta, koji se još istražuje [13], sve pomalo nejasno. Marun je najprije otkrio jednu, a potom i dvije crkve, što je naknadno potvrđeno pregledom arhive. No Gunjača, koji je također ovdje istraživao [1], tvrdio je da se radi o dvije odvojene crkve, od kojih veća nije bila dovoljno istražena, ali se sastojala od dvije uzdužne apsidalne prostorije i više pravokutnih prostora poredanih u tri usporedna niza.

Suvremeni tlocrt arheoloških iskapanja na lokalitetu Cecela

Danas arheolozi, a to nismo doznali iz stručne literature već iz jednog izvještaja u *Slobodnoj Dalmaciji* (12. listopada 2005.), tvrde da su na lokalitetu bile čak tri crkve, ali za čvrste zaključke nemaju dovoljno podataka. Utvrdili su da je jedna bila trobrodna bazilika, ali su dosad definirani samo jedna apside i njezini potpornji. To bi mogla biti starokršćanska crkva, ali i crkva iz ranoga srednjeg vijeka. Ali u plićem sloju pojavljuje se i manja, djelomično sačuvana jednobrodna crkva s kružnom apsidom i za tu se crkvu može sa sigurnošću reći da potječe iz srednjeg vijeka.

No na zapadnoj se

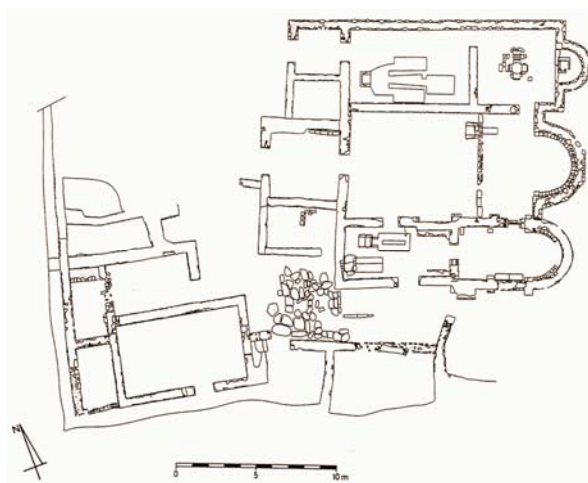
strane Cecele nalazi i treća sakralna građevina. To je manja jednobrodna građevina s potkovičastom apsidom i nartekсом (predvorjem) na zapadnoj strani. To može također biti starokršćanska crkva, ali i crkva iz razvijenoga srednjeg vijeka.

Oko precizne će datacije njihova nastanka pomoći istraživanje okolnih grobova. Ali ovim će se tempom istraživanja i novcem kojim se raspolaže na to čekati još desetak godina [1], [13].

Crkvina u Čupićima pokraj Trbounja

U arheološkim je istražnim radovima od 1999. do 2003. provedenim na nalazištu Crkvina u zaselku Čupići sela Trbounje, koje se nalazi dva kilometra sjeverozapadno od Drniša, otkrivena jedna velika sakralna građevina. Ta je velika starokršćanska crkva, istraženo je naime gotovo 800 m², stradala u požaru možda u prvim naletima Slavena odnosno Hrvata i više nikada nije bila obnovljena.

Starokršćanski kompleks u Čupićima nastao je na periferiji rimske građevine, po svoj prilici rustične vile. Za gradnju su kompleksa vjerojatno iskorišteni zidovi starije građevine. Čini se da je najprije adaptirana prostorija na južnoj strani, a pobočni su

Tlocrt stare crkve na lokalitetu Crkvine u zaseoku Čupići pokraj Trbounja

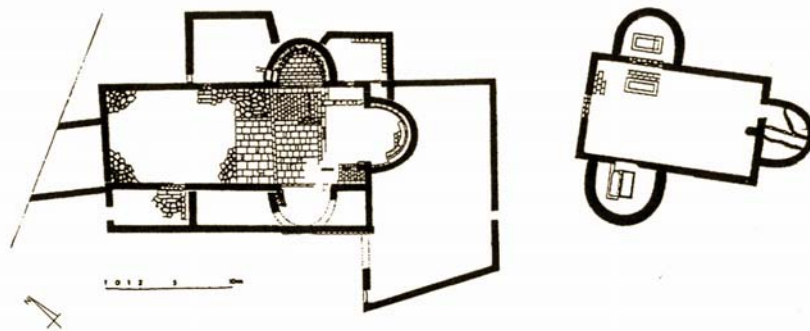
Ostaci oratorija, najstarijeg dijela crkve u Čupićima

zidovi ojačani lezenama. Tako je nastao oratorij (6,2 x 3,3 m). U taj se oratorij ulazilo iz posebnog nartekse koji je imao ulaz s južne strane. Taj je dio crkve nastao vjerojatno dosta rano, krajem 4. ili početkom 5. st.

Kada je oratorij zbog povećanog broja vjernika postao pretijesan, počela se graditi veća crkva. Prema poligonalnim apsidama može se zaključiti kako se to zbilo u 6. st., vjerojatno odmah nakon uspostavljanja bizantske vlasti u Dalmaciji. Tada je dozidana crkva s prostranim svetištem i lađom za vjernike (8,1 x 6,6 m). Sjeverni zid negdašnjeg oratorija postao je zajednički zid crkve, a kroz njega se prolazilo probijenim vratima iz svetišta i iz lađe. Apsida je s unutrašnje strane imala subselij (klupu za svećenstvo) baš kao i oratorij.

Na sjeveroistočnom je dijelu svetišta ispod poda je izgrađena nadsvođena grobnica u koju se ulazilo iz prostora glavnog broda. Na sjevernom je dijelu crkve bila krstionica koja je organski povezana s crkvom, tako da nema nikakve sumnje da je građena istodobno kada i srednji brod. U središtu je krstionice sazidan krsni zdenac. Na istočnom je dijelu polu-

kružna apsida u kojoj je bio i oltar. Iz krstionice se ulazilo u pravokutnu prostoriju (7,5 x 4,6 m) ispod koje je bila velika zidana grobnica s više komora. Ta je prostorija bila konfirmatorij (prostorija za potvrde – krizme) i katekumenej (prostor za katekumene – krštenike), a negdašnji se oratorij rabio kao diakonikon (spremište crkvenog ruha i opreme).

Tlocrt starokršćanske crkve uz crkvu i groblje u Biočićima

Prilaz je krstionici s vanjske strane bio kroz kvadratni narteks, a kroz veći se narteks izravno ulazilo u crkvu. Uz narteks je dozidan protiron (prolaz), a na njega četvrtasta prostorija nepoznate namjene. Inače uz jugozapadni su zid zgrade pronađeni ostatci nepoznatih zgrada, vjerojatno gospodarskih, koje nisu do kraja ot-

kopane ili su im temelji dijelom uništeni.

U istraživanjima je pronađeno mnogo ulomaka kamenog namještaja i dekorativnih elemenata. Veći je dio izgrađen od lokalnog kamena – muljike. Svi se pronađeni elementi nalaze u Gradskom muzeju u Drnišu. Cijeli je kompleks inače konzerviran i dostupan javnosti, ali na lokalitetu nedostaje pano s podacima i putokazi koji bi usmjeravali eventualne posjetitelje.

Tijekom obnove grobljanske crkve Sv. Ilije u Lišnjaku, sjeveroistočno od Crkvine prema Promini, pronađen ulomak ranokršćanskoga kamenog namještaja koji potječe s ruševine obližnje crkve što je vjerojatno bila starokršćanska [11].

Crkva Sv. Petra i Pavla u Biočićima na položaju Čakljine

Na prostorima današnjih naselja Tepljuha i Biočića, udaljenih 5 km sjeveroistočno od Drniša, nalazilo se značajno rimsko naselje Promona. Po tom je naselju ime dobila planina Promina, jedina dalmatinska planina s rudnim bogatstvom, a iz nje su se

dugo godina u rudnicima u Siveriću i Velušiću vadili ugljen i boksit. Godine 1934. na tom su prostoru obavljena arheološka iskapanja kraj pravoslavnoga groblja i crkve Sv. apostola Petra i Pavla (izgrađene 1887.), na položaju Čakljine u Biočiću. Pronađen je kompleks starokršćanske građevine – crkve s pomoćnim pros-

torijama i odvojenom memorijom. O tim je nalazima Mihovil Abramić izvijestio na IV. kongresu starokršćanskih arheologa u Rimu 1938., no o tome nije nikada ništa bilo objavljeno. Međutim Nenad Cambi pronašao je pojedinačne tlocrte crkve i memorije, pa je na temelju jedne skice i mjera uspio rekonstruirati njihov odnos na terenu.

Crkva je prema Abramićevu tlocrtu bila trikonhalna (troapsidalna), ali konhe nisu tvorile uobičajeni trolist. Središnja je bila na istoku, a bočne su izlazile iz sjevernoga i južnoga bočnog zida. U svim su apsidama bile subselije. Ograda je svetišta bila u obliku uglatog slova "U". Ukupna je duljina crkve bila 23,5, a širina približno 6 m. Sa sjeverne su strane bile dvije pastoforije od kojih je istočna mogla biti protezis (spremište za žrtvene priloge). Na južnoj su strani bile tri prostorije, ali je ulaz bio moguć jedino u zapadnu koja je imala funkciju narteksa. Ostale su prostorije mogle imati ulaz samo iz južne apside, na mjestima gdje nisu zatečeni ostatci zidova. Uz zapadno su pročelje također pronađeni graditeljski ostatci koji su se izravno naslanjali na crkvu. Taj prostor nije istraživan pa je njegova namjena nepoznata. Prostor istočno i južno od središnje apside bio je ograđen zidom.

Nekoliko metara istočno od crkvenog kompleksa nalazila se memorija, također s tri konhe samo s drugim rasporedom. Duljina je memorije bila približno 7, širina 6,5 m, a u nju se ulazilo na zapadnoj strani. U svim su apsidama bili grobovi. Vjerojatno se radilo o kasnoantičkim sarkofazima poput jednoga koji se nalazi na lokalitetu. To je na žalost danas i jedini vidljivi trag na terenu.

Čini se da je crkva bila izgrađena u 6. st. Nenad Cambi drži da je u prvoj fazi crkva bila longitudinalna s jednom apsidom, a da su bočne dodane naknadno. Kada bi se to moglo provjeriti na terenu, vjerojatno bi nastanak crkve bio pomaknut i u 5. st.

Trebalo bi zaustaviti širenje groblja prema istoku, a cijeli bi kompleks valjalo što prije revizijski istražiti. Jedino bi se tako razriješile brojne dvojbe o cijelom kompleksu i o njegovom stvarnom izgledu [1], [11].

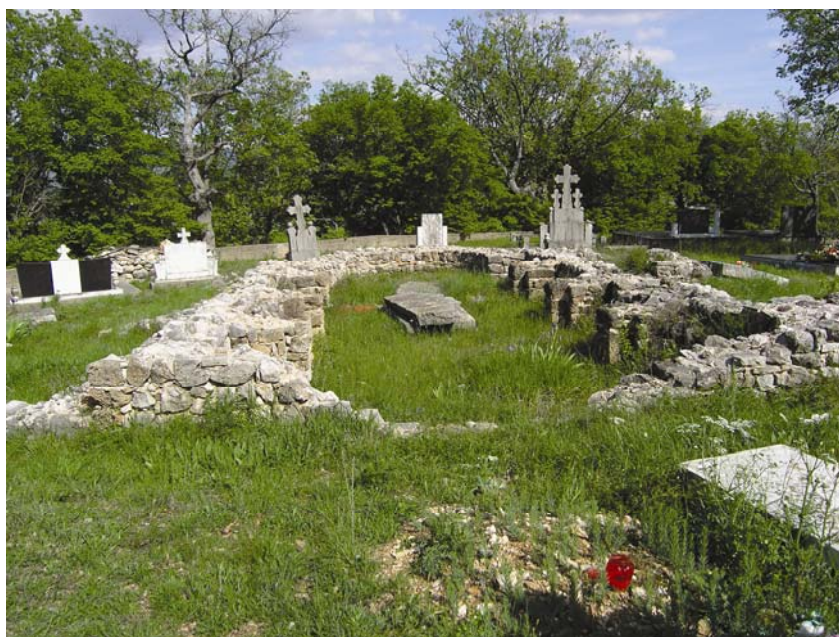
Crkva Sv. Petra i Pavla u Biočićima

S obzirom na to da pravoslavna crkva Sv. Petra i Pavla pripada vjernicima i Biočića i susjednog Tepljuha, mnogi koji su o njemu pisali ranokršćanski su kompleks svrstavali u Tepljuh umjesto u Biočić. Tome je pridonijela i činjenica da mnogi slav-

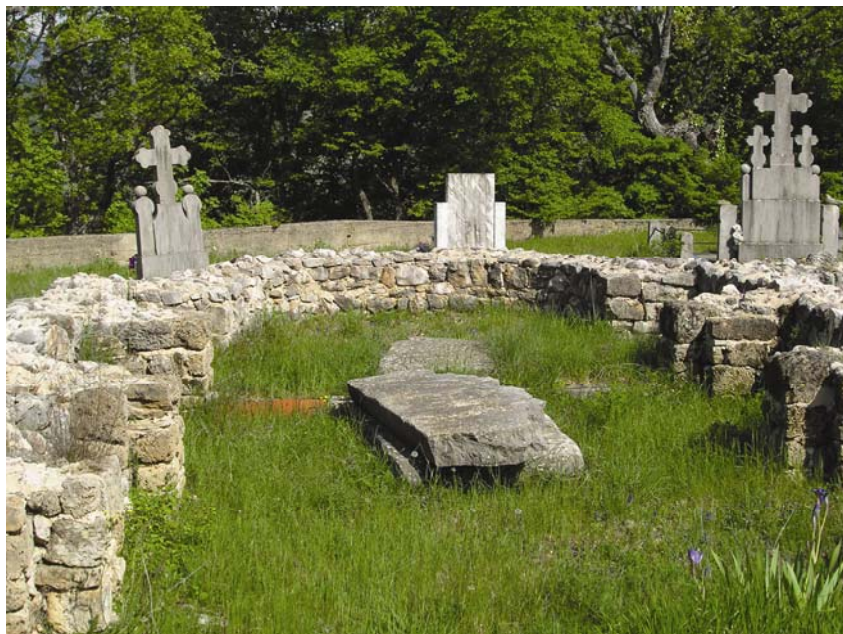
nu Promonu (pred kojom je Oktavijan 34. pr. Krista konačno potpuno slomio otpor nepokornih Delmata) netočno poistovjećuju s Tepjuhom iako se od obronaka Promine protezala duboko u Petrovo polje. Kako na terenu inače nema nikakvih vidljivih tragova graditeljskih ostataka, bilo je teško pronaći i sarkofag koji se nalazi u svim prikazima kompleksa. No u tome nam je pomogao susretljivi protojerej parohije Biočić.

Crkva Sv. Ivana u Uzdoľju

Za kraj ovoga neobičnog prikaza koji obuhvaća crkve u zaleđu Trogira i one uz cestu koja je iz Salone vodila u Burnum i bila najbolja veza Salone s Panonijom, odlučili smo se prikazati i crkvu Sv. Ivana u Uzdoľju (koja je prije pogrešno nazivana Sv. Luka), a koja se nalazi nekoliko kilometara sjevernije od Tepljuha odnosno Promone. Ta je crkva poznata po pronađenom slavnom napisu kneza Muncimira (Mutimira) iz 895. kada je vjerojatno i građena. Tu se crkvu obično svrstava u Kninsko područje jer se i nalazi rubu Kosova polja, ali u ovom je slučaju prosudila rimska cesta uz koju su se nanizale

Ostaci predromaničke crkve Sv. Ivana u Uzdoľju

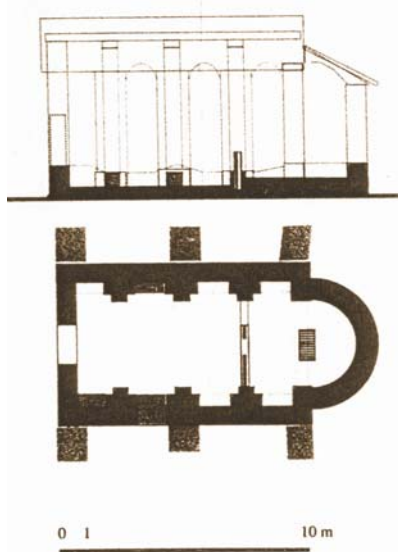

Svetište crkve Sv. Ivana u Uzdoľju

brojne crkve. Bila je važna i činjenica što se Uzdoľje nalazi na sjevernom podnožju planine Promine i u blizini Klanca, oštrog humka na Orišnici koji odjeljuje Petrovo polje od Kosova polja. S tog se položaja lako kontrolira i jedno i drugo polje, a tu se 51. pr. Krista dogodila slavna bitka u kojoj su Delmati porazili Rimljane. Na Klancu se nalazi i utvrda Petrovac po kojoj je susjedno veliko polje i dobilo ime. Naime tu su prema predaji bili dvori hrvatskog vladara Petra (? – 1097.), poznatof i kao kralj Petra Svačić (Snačić). A na toj je utvrdi mladi i strastveni istraživač fra Lujo Maruna započeo svoja prva doduše neuspješna istraživanja 1885., i tu je zapravo započela starohrvatska arheologija.

Uzdoľje se dakle nalazi na južnoj strani Kosova polja, a zabilježeno je u nekoliko povijesnih vrela tijekom 14. i 15. st. kao srednjovjekovno naselje kninske županije. Ostaci su crkve smješteni u zaseoku Čenići, na tjemenu glavice zarasle hrastovim šumarkom, gdje se danas nalazi pravoslavno groblje okolnih naselja koje je nastalo u posljednjih 150 godina. Oko groblja se nalazi veći broj stećaka, a u blizini je i željeznička pru-

ga koja je, kako se čini, devastirala arheološko nalazište koje se prostiralo i niz padinu brijega.

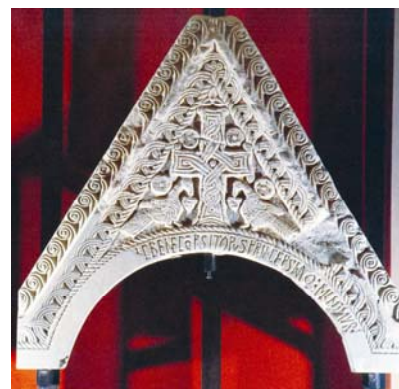

Presjek i tlocrt rekonstrukcije crkve Sv. Ivana u Uzdoľju

Krajem 19. i početkom 20. st. zahvaljujući trudu, domišljatosti i hrabrosti fra Luje Maruna načinjeni su približni tlocrti i prikupljena vrijedna zbirka ulomaka predromaničkoga crkvenog namještaja. Prema pronađenom zabatu i upisanoj godini 895. držalo se da je crkva građena krajem

9. st. No to istraživanjima nije bilo moguće provjeriti jer ih je priječilo okolno stanovništvo koje je groblje smatralo dijelom svoje tradicije, a dijelom je to činilo i iz praznovjerja. Tako je ekipa ondašnjega Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Splita tek 1987. uspjela snimiti crkvu i arheološki lokalitet.

No na njega su arheolozi stigli krajem kolovoza 1995., nedugo nakon Oluje. Zatekli su raskopan teren, a ispred jedne napuštene kuće u Čenićima pronađena su četiri cjelovita kamena spomenika: greda bez natpisa, greda s uklesanim imenom župana Ivana i dvije reljefno ukrašene ploče koje vjerojatno pripadaju ambonu. Oni su nedvojbeno potjecali iz crkve Sv. Ivana i bili su preneseni tijekom iskapanja koje je sa suradnicima tijekom 1993. i 1994. provodio profesor Beogradskog univerziteta Đorđe Janković. Ali nikakva terenska i tehnička dokumentacija nije bila dostupna. Potom je na groblju pronađen dio naknadno restauriranoga predromaničkoga pluteja. Zatim su s pročelja nadstrešnice bunara Pločaš, koji se nalazi na drugom kraju sela, izvađena dva predromanička ulomka. Treći mramorni blok ugrađen u svod nije izvađen zbog straha od rušenja. Nakon svega napravljeni su cjelovita arhitektonska snimka, dodatna istraživanja groblja i konzervacija te djelomična rekonstrukcija crkvenih ostataka.

Zabat oltarne pregrade s imenom kneza Muncimira iz Uskoplja

Dosad se govorilo da je titular crkve Sv. Luka, a to se temeljilo na mjesnoj tradiciji. No pronađena je jedna srednjovjekovna bilješka o obnovi crkve Sv. Ivana u Uzdojlu pa su time sve dvojbe razriješene. Dakako da se radi o apostolu i evanđelistu koji je napisao Otkrivenje, Evanđelje po Ivanu i Ivanove poslanice.

Crkva je inače jednobrodna (12,2 x 6,5 m) longitudinalnog oblika i završava polukružnom apsidom koja je iste širine kao i crkvena lađa. Vanjski su zidovi bili obloženi kontraforima, a unutrašnji lezenama. Mjereno od temeljne stope zidovi široki od 70 do 75 cm bili su sačuvani u visini od 40 do 100 cm. Tri para pilona dijelili su unutrašnjost crkve na četiri jednaka traveja, a pojasnice spojene lukovima nekad su pridržavale svod crkve.

Prema načinu gradnje utklonjena je svaka sumnja da je to bila preuređena starokršćanska crkva. Nedvojbeno je riječ o predromaničkoj crkvi koja je podignuta krajem 9. st., ali arhitrav s imenom župana Ivana upućuje na moguće jače graditeljske zahvate u razdoblju njegove uprave tijekom 11. i 12. st. Uzdojlsku su crkvu temeljito preuredila braća Ivan i Luka Hrel(j)ić iz Šibenika. Tada je obnovljeno sjeverno rame apside, a zidovi su ojačani kontraforima.

Crkva je srušena dolaskom Turaka. Prema lokalnoj predaji, koju istraživanjima treba potvrditi ili opovrgnuti, srušena je namjerno da ne padne u ruke osvajača [1], [14], [15].

Trokutni zabat kao središnji dio oltarne pregrade s imenom kneza Muncimira visok je 84 cm, a širok 100 cm. Sastavljen je i rekonstruiran od nekoliko kamenih ulomaka. Bogato je ukrašen kukama, troprutim lukovima i vrpcama, a u sredini se nalazi križ ispunjen pletrom s dvije stilizirane ptice koje u kljunu drže grozd. Sačuvani i rekonstruirani dio natpisa

u prijevodu glasi: Osamsto devedeset i pete (...) ovo je djelo dao izraditi knez Muncimir.

Natpisu se pridaje velika važnost jer je uklesana i godina, što je kako smo već rekli, velika rijetkost na hrvatskim kamenim spomenicima toga doba. Godina je nedvojbeno potvrdila da je knez Muncimir vladao u razdoblju od 882. do, možda, 910. godine.

Zaključak

Ovaj je prikaz starokršćanskih, predromaničkih i ranoromaničkih crkava iz Dalmatinske zagore, koja je više ili manje udaljena od morske obale obilježen s nekoliko važnih dijelova oltarnih pregrada s natpisima. Dva potječu iz vremena kneza Muncimira, a jedan, koji spominje vladavinu kneza Branimira, značajan je utoliko što je potaknuo razvoj nacionalne arheologije, ali i nacionalnog ponosa i zanosa.

Značajka je gotovo svih ovih crkava da su gotovo sve u ruševinama, često tek u tragovima, a ako slučajno i postoje kao crkve u izvornom obliku doživjele su mnogobrojne rekonstrukcije i obnove, kao što je to slučaj s crkvama u Blizni Gornjoj ili u Segetu Gornjem. To ujedno rječitije svjedoči o burnoj prošlosti kraja u kojem su crkve izgrađene i brojnim neprijateljima i zavojevačima koji su harali tim prostorom. Držimo potom da opis brojnih crkava u kopnenom dijelu Dalmacije uz rimsku cestu Salona – Burnum svjedoči o velikoj naseljenosti i prosperitetu tih krajeva u antičkom razdoblju.

Pripremili:

Krešimir Regan, Branko Nadilo

IZVORI

[1] Migotti, B.: *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*, JAZU, Zagreb, 1990.

- [2] Katić, M.: *Utvrdna Drid*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (1994.), 34., str. 5-19
- [3] Babić, I.: *Predromanički fragmenti iz Marine kod Trogira s ekskursom o ranosrednjovjekovnoj skulpturi iz vremena kneza Muncimira*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije /Božić-Bužančićev zbornik/ (1996.), 12., str. 43-56
- [4] Kovačić, V.: *Blizna Gornja – lokalitet sv. Marije*, Hrvatski arheološki godišnjak (2005.), 2., str. 345-346
- [5] Andreis, P.: *Povijest grada Trogira I*, Čakavski sabor, Split, 1977.
- [6] Karaman, Lj.: *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1930.
- [7] Marasović, T.: *Prilog morfološkoj klasifikaciji ranosrednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji*, U: Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture, JAZU i Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Split, 1978.
- [8] Marasović, T.: *Ranosrednjovjekovne preinake antičkih građevina u Dalmaciji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (2001.-2002.), 39., str. 61-90
- [9] Zekan, M.: *Prilog proučavanju arhitekture iz koje potječe natpis kneza Branimira u Muću Gornjem*, Gunjačin zbornik (1980.), str. 133-140
- [10] Jelovina, D.: *Starohrvatsko kulturno blago*, Mladost, Zagreb, 1986.
- [11] Uglešić, A.: *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Šibenske biskupije*, Gradski muzej Drniš i Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Drniš - Zadar, 2006.
- [12] Zekan, M.: *Kratki prikaz arheološkog istraživanja crkve Porođenja Marijina u Gradcu kod Drniša i groblja uza nju*, Starohrvatska prosvjeta III. (2000.), 27., str. 273-283
- [13] Šeparović, T.: *Cecela u Siveriću kraj Drniša – zaštitno i revizijsko iskopavanje*, Hrvatski arheološki godišnjak (2005.), 1., str. 206-207
- [14] Gudelj, Lj.: *Ruševine crkve Svetog Ivana u Uzdojlu kod Knina*, Starohrvatska prosvjeta III. (2005.), 32., str. 53-71
- [15] Milošević, A.: *Nove akvizicije Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika od 1995. do 2000. godine*, Starohrvatska prosvjeta III. (2002.), 27., str. 311-332